

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ДОГОВОРІВ З УМОВОЮ ПРО ВІДСТРОЧЕННЯ АБО РОЗСТРОЧЕННЯ ПЛАТЕЖУ

Є. О. Тупицька

к. ю. н., асистент кафедри цивільного права № 2 НУ «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»

Анотація: Досліджуються особливості укладання договорів, що містять в собі умову про відстрочення, розстрочення оплати товарів, робіт, послуг. Встановлюється, що відстрочення і розстрочення платежу є формами надання комерційного кредиту. Відповідно визначається структура такого договору та його зміст. Обґрунтовується, що істотними умовами комерційного кредиту у вигляді відстрочення (розстрочення) платежу є умови про вид, кількість та якість товарів (робіт, послуг), що передаються за договором, їх ціна, строк і порядок здійснення оплати. Пропонуються подальші напрямки проведення дослідження з обраної тематики.

Аннотация: Исследуются особенности заключения договоров, содержащих в себе условие об отсрочке, рассрочке оплаты товаров, работ, услуг. Устанавливается, что отсрочка и рассрочка платежа являются формами предоставления коммерческого кредита. Определяется структура соответствующего договора и его содержание. Обосновывается, что существенными условиями коммерческого кредита в виде отсрочки (рассрочки) платежа являются условия о виде, количестве и качестве товаров (работ, услуг), предоставляемых по договору, их цена, срок и порядок осуществления оплаты. Предлагаются дальнейшие направления исследований по выбранной тематике.

Summary: This article analyzes contracts that contain condition on postponement, installment payment for goods and services. Established that postponement and installments of payment are forms of commercial credit. Under such a contract is determined by the structure and its contents. Substantiated that the essential terms of commercial credit in the form of postponement (installments) payment is terms of the type, quantity and quality of goods (works, services) that are transmitted by the contract, the price, period of time and procedure of payment. We offer future directions of research on selected topics.

Ключові слова: відстрочення, розстрочення оплати товарів, робіт, послуг, кредит, відносини комерційного кредитування

Ключевые слова: отсрочка, рассрочка оплаты товаров, работ, услуг, кредит, отношения коммерческого кредитования

Key words: postponement, installments payment for goods and services, credit, commercial crediting relationships

Практика відстрочення платежу в обмін на негайно одержувані товари, роботи чи послуги існувала ще на ранніх стадіях розвитку товарного обміну. Виходячи зі змісту ст. 1057 ЦК України надання однією стороною договору іншій відстрочення або розстрочення оплати переданих товарів, робіт і послуг є формами комерційного кредитування [8, с. 305]. Метою виникнення зазначених відносин є прискорення реалізації відповідних благ в умовах тимчасової нестачі грошових коштів у контрагентів. Привабливість надання комерційного кредитування у вигляді відстрочення або розстрочення платежу полягає в тому, що учасник цивільного обороту отримує можливість вчиняти правочини з реалізації своєї продукції, робіт або послуг навіть за несприятливої кон'юнктурної ситуації на ринку. Не зважаючи на широке використання конструкції комерційного кредиту в договірній практиці даним відносинам приділяється недостатньо уваги у науковій правовій літературі внаслідок чого виникають проблеми укладання відповідних договорів.

Дослідженням теоретичних та практичних проблем у сфері кредитування займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський, Л. Г. Єфімова, С. Компанієць, В. В. Луць, Л. А. Лунц, Д. І. Мейер, Р. А. Майданик, Л. А. Новосьолова, О. М. Олійник, О. П. Орлюк, Є. А. Павлодський, Е. Г. Полонський, М. Г. Розенберг, О. А. Флейшиц, Ю. І. Чалий, Г. Ф. Шершеневич та ін. Аналізуючи існуючу на сьогодні наукову правову літературу присвячену кредитним відносинам можна стверджувати, що досі залишаються маловивченими питання щодо особливостей укладання та змісту договорів з умовою про комерційне кредитування, що здійснюється у вигляді надання відстрочення або розстрочення платежу. Зазначене обумовлює необхідність більш детального дослідження проблем, що виникають під час виникнення таких відносин.

Окрім ст. 1057 ЦК України питанням відстрочення виконання зустрічного зобов'язання стороною договору присвячені також ст.ст. 693-695 ЦК України, якими регулюються відносини купівлі-продажу товарів в кредит. При цьому слід розрізняти поняття «відстрочення» і «розстрочення» платежу як окремих форм надання комерційного кредиту. Під відстроченням платежу розуміється спосіб погашення заборгованості, коли її сплата у повному розмірі переноситься на пізніший, ніж передбачено договором строк, тобто це умова оплати, при якій платіж здійснюється через певний час після виконання контрагентом зустрічного зобов'язання (наприклад з поставки товару, виконання робіт, надання послуг) один раз у повному розмірі. Розстроченням платежу вважається умова оплати, за наявності якої платежі за договором здійснюються також через певний час після виконання іншою стороною зустрічного зобов'язання, але в кілька етапів.

Говорячи про роздрібну купівлю-продаж товарів в кредит В. А. Язев зазначав, що такі правовідносини не становлять собою окремих видів договору, а є різновидом єдиного договору купівлі-продажу. Особливістю купівлі-продажу товарів в кредит, що впливає з самої назви такого виду торгівлі, є розстрочення платежу за придбаний товар. Отже, в момент

укладання договору купівлі-продажу в кредит не відбувається здійснення повного розрахунку за товар, у зв'язку з чим продавець і покупець мають передбачити в договорі такі додаткові умови, як строк, на який надається відстрочення платежу та порядок оплати товару [9, с. 10].

У науковій юридичній літературі В. П. Грібановим та А. Ю. Кабалкіним був зроблений висновок, що договір купівлі-продажу в кредит (тобто якій містить в собі умову про комерційне кредитування у вигляді відстрочення або розстрочення платежу) становить собою сукупність двох правочинів: звичайної купівлі-продажу та позики, але з тією особливістю, що продавець, передаючи річ у власність покупця і надаючи останньому відстрочення в її оплаті, тим самим ніби передає йому в позику частину вартості проданої речі [3, с. 106].

Втім, вбачається, що отриманий правниками висновок не можна застосувати до всіх правовідносин, що мають у собі елементи змішаного договору. Так, якщо особа укладає скажімо договір купівлі-продажу, відповідно до умов якого продавець зобов'язується доставити товар покупцеві, не виникає думки про те, що такий договір є сукупністю окремих договорів – звичайної купівлі-продажу та перевезення автомобільним транспортом чи договору транспортного експедирування. Під час аналізу договорів, окремі елементи яких подібні до умов будь-яких інших договорів, передусім слід виходити з визначального економічного змісту даних відносин, обумовлених цим договором. Якщо такі елементи у сукупності складають дещо цільне, якісно самостійне, немає сенсу таке ціле роз'єднувати на частини, кожна з яких окремо вже не дає повного уявлення про сутність якісно самостійного економічного явища. Зазначене стосується і правовідносин комерційного кредитування, що здійснюється у вигляді відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт і послуг, які, у поєднанні з умовами іншого цивільно-правового зобов'язання, що виступає підставою їх виникнення, опосередковують особливий різновид відповідного договору [5, с. 22]. Так, якщо мова іде про відстрочення оплати товарів за договором купівлі-продажу, то умова про комерційне кредитування перетворює його зі звичайного договору на змішаний – продаж товару в кредит (ст. 694 ЦК України). Законом прямо передбачено, що вказаний договір передбачає відстрочення або розстрочення платежу і є різновидом єдиного договору купівлі-продажу, в якому відстрочення платежу – це одна з умов, що не вимагає її додаткового оформлення шляхом укладання окремого договору позики. Втім, не можна обійти увагою і той факт, що надання кредиту (у вигляді відстрочення або розстрочення платежу) виступає своєрідним способом фінансування, формує покупну ціну і забезпечує купівельну спроможність покупця. У цьому разі договір купівлі-продажу утворює взаємопов'язаний правочин з кредитним договором, отже їх треба розглядати у їхньому економічному взаємозв'язку. Зазначене свідчить про те, що надання комерційного кредиту становить собою самостійне кредитне правовідношення, втім за підставою свого виникнення воно має не

самостійний, а похідний від іншого зобов'язання характер – воно виступає способом виконання зустрічного обов'язку особи у інших цивільних правовідносинах.

Відстрочення або розстрочення оплати товарів робіт і послуг є способом здійснення розрахунків за зобов'язанням, отже зазвичай становить собою умову змішаного договору, втім вважаємо, що такі відносини можуть оформлюватись і у вигляді окремого договору комерційного кредиту, обов'язковою умовою якого буде вказівка на те, у зв'язку з чим таке відстрочення платежу надається.

Якщо сторони договірних відносин домовляються про надання відстрочення або розстрочення оплати товарів робіт і послуг, це означає, що відповідний договір, буде мати дві складові: 1) умову про товар (роботу, послугу) і порядок його передачі (виконання, надання) продавцем (підрядником, виконавцем) покупцю (замовнику); 2) умову про надання комерційного кредиту і здійснення оплати товару (роботи, послуги) після його передачі з відстроченням, погодженим за домовленістю сторін. Зазначена структура правовідносин комерційного кредитування обумовлює специфіку та перелік істотних умов, наявність яких є необхідною для укладання відповідного договору. Так, у предметі договору сторони мають визначити умови передачі товару, виконання робіт, надання послуг, а саме – найменування (вид), кількість (або обсяг) та якість товарів, робіт і послуг, що надаються в кредит (оплата за які здійснюється шляхом відстрочення або розстрочення платежу). Якщо мова йде про купівлю-продаж, то необхідно погодити умови щодо асортименту та комплектності товарів. Також істотною у цьому випадку є умова щодо ціни товарів, робіт і послуг, які надаються позичальнику (покупцю, замовнику). За загальним правилом, встановленим ч. 4 ст. 632 ЦК України, якщо ціна у договорі не встановлена і не може бути визначена виходячи з його умов, вона визначається виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладання договору. Втім, оскільки у правовідносинах сторін присутній кредитний елемент – надання відстрочення або розстрочення платежу, зрозуміло, що визначення ціни товарів робіт і послуг (а отже суми наданого кредиту) є першою сходинкою для досягнення сторонами згоди стосовно всіх інших умов договору.

Під час укладання договорів з умовою про відстрочення або розстрочення платежу слід враховувати певні правила. Так, важливе значення має визначення строку, зі спливом якого передбачається здійснення розрахунків за наданий комерційний кредит. У ст. 695 ЦК України прямо встановлено, що істотними умовами договору про продаж товару в кредит з умовою про розстрочення платежу є ціна товару, порядок, строки і розміри платежів. Звернімо увагу, що в законі міститься вказівка на обов'язкове погодження сторонами умови про строк розстрочення платежу. Щодо відстрочення оплати товарів робіт і послуг, вважаємо, що якщо така умова прямо не встановлена договором, її можна визначити виходячи з

диспозитивних норм законодавства, присвячених регулюванню позикових відносин. Отже, за аналогією, виходячи зі змісту ст. 1049 ЦК України, якщо договором з умовою про відстрочення оплати товарів, робіт і послуг не встановлений строк здійснення такої оплати, або цей строк визначений моментом пред'явлення вимоги, сума оплати має бути сплачена продавцю (підряднику, виконавцю) протягом тридцяти днів від дня пред'явлення вимоги про це, якщо інше не встановлено договором. Крім цього, оскільки умова про відстрочення платежу відноситься до істотних, необхідним є зазначення в тексті договору або конкретної дати оплати, або період часу, зі впливом якого позичальник за зобов'язанням комерційного кредиту має здійснити оплату.

Під час визначення умови про строк комерційного кредитування виникає запитання щодо можливості виконання позичальником свого обов'язку з повернення отриманого кредиту достроково.

За загальним правилом, встановленим у ст. 531 ЦК України боржник має право виконати свій обов'язок достроково, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту. Оскільки відносини комерційного кредитування за своєю правовою природою відносяться до кредитно-позикових зобов'язань [4, с. 84], на них може розповсюджуватись і спеціальне правило, передбачене ч. 2 ст. 1049 ЦК України, відповідно до якого позика, надана за договором безпроцентної позики, може бути повернена позичальником достроково, якщо інше не встановлено договором. Звідси випливає, що сума позики, надана під проценти може бути повернена позичальником достроково лише за згодою позикодавця. Як зазначає В. В. Вітрянський, такий протилежний характер правил стосовно можливості дострокового виконання договору позики залежно від його відплатності має своє логічне роз'яснення. Якщо позикодавець надає позику на умовах її безоплатного використання, відповідно він не має на меті отримання прибутку від використання власних коштів та розраховує лише на повернення наданої суми у встановлений договором строк. За таких умов, пише правник, дострокове повернення позичальником суми позики ніяк не порушує майновий інтерес позикодавця. Якщо ж мова йде про позику, надану під відсотки, позикодавець справедливо розраховує на те, що кошти, надані ним позичальнику будуть йому повернені у збільшеному розмірі. У цьому разі дострокове виконання свого обов'язку позичальником позбавляє його можливості отримати «приріст» грошей (процентів), що нараховуються на суму позики з моменту її дострокового повернення до моменту припинення строку, на який вона була надана [2, с. 188].

Вирішуючи запитання щодо можливості дострокового повернення суми комерційного кредиту слід звернути увагу на те, що відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт, послуг – це способи здійснення розрахунків у договірних відносинах. Метою застосування в договорі таких форм комерційного кредиту як відстрочення або розстрочення платежу не є

отримання прибутку від надання позики, а швидша реалізація продукції, робіт і послуг. Таким чином, вбачається, що у договорі з умовою про відстрочення (розстрочення) платежу позичальник має право достроково виконати свій обов'язок з оплати товарів робіт і послуг незалежно від того, чи передбачили сторони в договорі нарахування процентів на суму наданого кредиту чи ні. Звернімо увагу, що ч. 4 ст. 706 ЦК України прямо встановлює, що за договором роздрібної купівлі-продажу товарів в кредит покупець має право повністю оплатити товар у будь-який час у межах встановленого договором періоду розстрочення його оплати, а відповідно до ч. 8 ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів» фізичні особи вправі достроково повернути отриманий кредит, у тому числі шляхом збільшення суми періодичних виплат [7].

Не можна обійти увагою те, що надаючи комерційний кредит, учасник цивільних відносин опиняється у менш вигідному економічному становищі, порівняно з тим, якщо б розрахунки за його товари, роботи і послуги були здійснені одночасно з моментом їх надання контрагенту. Він позбавляється можливості вільно розпоряджатися власними коштами, що внаслідок відстрочення оплати перетворюються на кредитний капітал, або право вимоги. Таким чином, вбачається справедливим закріплення на законодавчому рівні правила, відповідно до якого за умовами договору відплатного комерційного кредитування позичальник має право достроково сплатити суму наданого кредиту, але за умови виплати кредитодавцю відповідного відшкодування, що дорівнюватиме сумі процентів, які мали б бути сплачені позичальником з моменту фактичного припинення зобов'язання до моменту припинення строку, на який було надано відстрочення платежу.

Слід також звернути увагу на те, що у випадку досягнення сторонами згоди стосовно надання відстрочення або розстрочення платежу без встановлення процентів на суму оплати товарів, робіт і послуг, досить складно виявити у таких правовідносинах наявність зобов'язання з комерційного кредитування та, відповідно субсідіарно застосовувати до них законодавчі положення про договори позики і кредиту. Вбачається, що якщо сторони прямо не називають погоджений ними спосіб оплати як комерційний кредит, умова про встановлення процентів, що нараховуються на ціну товарів (робіт послуг), у зв'язку з відстроченням або розстроченням їхньої оплати – це єдина вказівка на встановлення в тексті договору волі сторін щодо застосування у їхніх взаємовідносинах договірної конструкції комерційного кредитування. Специфіка досліджуваних кредитних правовідносин полягає в тому, що проценти за користування комерційним кредитом можуть одразу включатись в ціну товару (роботи, послуги) шляхом її відповідного збільшення. Проте, якщо сторонами це не визначено, встановити, що ними був укладений договір з умовою про комерційне кредитування досить складно. Звернімо увагу, що договірна практика виходить з того, що наявність у відносинах сторін зобов'язання з комерційного кредитування

ніколи не передбачається, а має впливати з волі сторін. Отже, умова про проценти за користування комерційним кредитом є істотною для встановлення наявності у договірних відносинах сторін зобов'язання з комерційного кредитування, а не простої домовленості з відстрочення оплати товарів робіт і послуг.

Відповідно до ст. 1048 ЦК України позичальник має право на одержання від позичальника процентів від суми позики, якщо інше не встановлено договором або законом. За аналогією застосування цієї норми, за користування комерційним кредитом позичальник має окремо сплачувати проценти, якщо сторони не домовились про інше. Розмір та порядок виплати процентів визначається договором.

У випадку, якщо позичальник не повертає гроші у строк на цю суму нараховуються проценти відповідно до ст. 625 ЦК України з дня, коли вона мала бути повернута до дня її повернення позичальнику, і незалежно від виплати процентів за користування комерційним кредитом.

Слід звернути увагу на спеціальне правило, встановлене для договору роздрібної купівлі-продажу в кредит. Так, відповідно до ст. 706 ЦК України до договору роздрібної купівлі-продажу товару в кредит, у тому числі з розстроченням платежу, не застосовуються положення абзацу першого частини п'ятої ст. 694 Цього кодексу. У всіх інших випадках надання комерційного кредитування у вигляді відстрочення або розстрочення платежу якщо позичальник порушує обов'язок з оплати товару, роботи, послуги, що надані в кредит, кредитодавець має право вимагати від нього виплати додаткових процентів, що розглядаються як відповідальність за неналежне виконання зобов'язання. Оскільки вказані проценти становлять собою міру відповідальності за порушення грошового зобов'язання, цілком обґрунтованим є відсилання ст. 1050 ЦК України до правила, передбаченого ст. 625 ЦК України. Умовно перший вид процентів, що нараховуються у відносинах комерційного кредитування з розстрочення чи відстрочення оплати товарів, робіт, послуг, можна назвати «процентами за відстрочення», а другий – «проценти за прострочення». Якщо розмір процентів не встановлений у договорі, перші з них визначаються за правилами ст. ст. 536 та 1048 ЦК України, а другі – відповідно до ст. 625 ЦК України.

На підставі викладеного можна зазначити, що договір, умовами якого передбачаються такі способи здійснення зустрічного виконання зобов'язання, як відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт, послуг становить собою договір про надання комерційного кредиту. Він поєднує в собі договірні умови двох видів – умову про товар (роботу, послугу) і порядок його передачі однією стороною іншій та умову про надання комерційного кредиту і здійснення оплати товару (роботи, послуги) після його передачі з відстроченням, погодженим за домовленістю сторін. Відповідно, для того, щоб договір про надання комерційного кредиту у вигляді відстрочення або розстрочення платежу вважався укладеним стороною

мають обов'язково погодити умови про вид, кількість та якість товарів (робіт, послуг), що передаються в кредит, їх ціну, строк та порядок оплати.

Договором також може бути передбачено нарахування процентів на суму наданого таким чином кредиту. Слід звернути увагу, що позичальник у цьому випадку буде зобов'язаний сплачувати одночасно два їх види – проценти, передбачені ст. 1048 і ст. 1050 ЦК України. Вони становлять собою різні міри впливу на боржника тому перші з них умовно можна назвати процентами за відстрочення, а другі – процентами за прострочення. Умова про нарахування процентів на суму, щодо якої відбувається відстрочення або розстрочення платежу має бути точно сформульована в договорі, оскільки саме вона є визначальною при кваліфікації відносин як комерційного кредитування. Особливістю договору з умовою про відстрочення або розстрочення платежу є також і те, що позичальник вправі достроково виконати свій обов'язок з оплати товарів робіт і послуг незалежно від того, чи передбачили сторони в договорі нарахування процентів на суму наданого кредиту чи ні. Єдиною умовою застосування цього правила є те, що у випадку надання комерційного кредиту під проценти позичальник може скористатися таким правом за умови виплати кредитодавцю відшкодування, що дорівнюватиме сумі процентів, які мали б бути сплачені з моменту фактичного припинення зобов'язання до моменту припинення строку, на який було надано відстрочення платежу.

Література:

1. Брагинский, М. И. Договорное право / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – Изд. 3-е, стер. – М. : Статут, 2008. – Кн. 1 : Общие положения. – 847 с.
2. Витрянский, В. В. Договор займа. Общие положения и отдельные виды договора / В. В. Витрянский. – М. : Статут, 2004. – 333 с.
3. Грибанов В. П. Правовое регулирование купли-продажи с рассрочкой платежа / В. П. Грибанов, А. Ю. Кабалкин // Советское государство и право, 1960. – № 8. – С. 103-111
4. Дутов И. С. Купля-продажа товаров в кредит / И. С. Дутов // Закон. – М.: Известия, 2004. – № 10 – С. 83-86
5. Львович Ю. Розничная купля-продажа в кредит и прокат товаров / Ю. Львович // Советская юстиция. - М.: Госюриздат, 1959, № 12. - С. 20-25
6. Про затвердження Правил торгівлі у розстрочку фізичним особам / Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 2011 р. N 383 // Офіційний вісник України, 2011. - № 28. – ст. 1167
7. Про захист прав споживачів / Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст. 379
8. Цивільний кодекс України : офіц. вид. – К. : Атіка, 2004. – 416 с.
9. Язев В. А. Договор розничной купли-продажи товаров в кредит / В. А. Язев. – М.: Госюриздат, 1962. – 95 с.